

INSAN VE ÇEVRESİ*

Yazan

Doç. Dr. Turhan İSTANBULLU

Tabiatın yarattığı ve güzelliği anlayışı sebebiyle diğer yaratıklardan çok daha ayrı niteliklere sahip olan insan, varolduğundan bu yana içinde bulunduğu ortama iki amaçla bakmıştır: Bunlardan biri, bulunduğu ortamdan ve çevreden varlığını devam ettirebilmek için yararlanmak; ikincisi de, ortamın veya çevrenin güzelliğinde bir tatmin bulmak. Bu temel amaçlara uygun şekilde, insanoglu, daima çevresiyle ilişki kurmuş, yaşadığı ortam ve ona bitişik alanları kendince düzenlemeye ve güzelleştirmeye çalışmıştır. Ancak çoğu kez, bir taraftan bilgisizlik, bir taraftan hırs yüzünden, içinde yaşadığı ortamı, daha geniş anlamı ile tabiatı tahrip eden ve çirkinleştiren insan, bu hatasından sıyrılma yollarını çok geç, ancak 19. yüz yılın başından itibaren idrak etmeye başlamıştır. 19. yüz yılın sonunda ve özellikle de 20. asrın başında, insan ve çevre ilişkilerinde yeni bir felsefe, yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Gittikçe artan nüfus ve teknolojik gelişmelerin fiziki çevre üzerindeki etkilerinin bir takım palyatif tedbirlerle durdurulamıyacağı anlaşılmış, insanın bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak için çevre niteliklerini geliştirmek üzere en isabetli yolları bulmak yönünde ciddi ve ahenkli çalışmalar yapılması gereği ortaya çıkmıştır. Bu gerek, mutlak şekilde modern toplumların yaşama felsefelerine ithal edilmelidir. Fiziki çevre ile ilgilenen kimşelerin günlük çalışmalarını da etkisi altına almalıdır. Yani, bir başka ifade ile büyük şehirleşmeler, endüstriyel kalkınma ve değişimler, tarım ve ormancılık sektörlerindeki eğilimler ve artan boş zamanı değerlendirmek hususundaki gelişmeler ile hava, su, toprak, toprak örtüsü, fauna, kırsal ve sahil kesimlerin güzellik değeri gibi fiziki çevre elemanları arasında ilişkiler, yaratıcı ve dinamik bir şekilde ele alınmalıdır. Belki bu noktada biraz önce değinmiş olduğum 19. yüz yılda başlayan hareketlere dönmede ve bazı bilgiler vermekte yarar olacaktır. Tabiat sevgisinin insan ruhunda zaten mevcut bulunduğu bugün, «behavioural science» de-

nen ilimler topluluğu tarafından isbat edilmiştir. Davransal bilimler yönünden isbat edilmiş bulunan tabiatı sevme ve koruma duygusu, bilinçli bir fikir şekilde 19. yüzyılda ortaya atılmış ve kısa zamanda, milletlerarası ölçüde uygulanma alanı bulmuştur. İlk insanın tapmaya kadar varan tabiata bağlılığı, tabiata hükmetmesinin artması nispetinde, zamanla azalmıştır. Batılı ilim adamlarına göre, bu azalışta, diğer sebepler yanısıra yeni bir iman ve yayılma heyecanı ile kendini gösteren orta çağın din ve ahlâk gibi sosyal kurumlarının büyük rolü olmuştur. Bu din ve ahlâk anlayışına göre, herşeyden daha tam ve mükemmel olan bir varlığa inanılmak gerekir. Bu görüş, insanları fani olan tabiatı çözümlenerek ilâhiyat sahasına yönelmek istemiştir. Böyle bir iddianın manevi âleme hükmeden eski kuvvetleri yıkmak ve inkâr etmek istemesi normaldir. İşte bu sebeple tabiata tapmanın yıkılışı ve tabiatı sevme ve tabiatı koruma duygularının zayıflaması meselesi ortaya çıkmıştır. Yeni çağı dolduran aklıleştirilmiş dünya görüşü bir uygarlık doğurmuş, bu uygarlık içinde ilerleyen bilim ve fen yardımı ile tabiata hükmetmek de artmıştır. Tabiat kaynaklarını işletme ve kullanmadaki liberalist görüş de, tabiat sevgisinin azalması yönünde etkili olmuştur. Tabiatın ve tabiat manzaralarının değişmesi ve çirkinleştirilmesine karşı ilk tepkiler, çok kolaylıkla tasavvur edilebileceği gibi 19. yüzyılda, sanatçı ve yazarlardan, edebiyatçılardan gelmiştir. 19. yüzyıl bir romantizm çağıdır, hepimizin bildiği gibi, bu ekole mensup olanlar da, gitgide kirlenen, gitgide bozulan tabiat güzelliklerinin korunması için büyük bir kampanya açmışlardır. Avrupa'da bu kampanya etkili olmuş, sür'atle yayılmış ve bir noktada da tabiatı koruma çabalarına dönüşmüş, tabiatı koruma müesseseleri 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başındaki bu çabalar, yine bilindiği gibi, Avrupa'daki endüstriyel devrimle aşağı yukarı aynı zamanlara düşer. Yine burada dikkati çeken bir husus da, ekoloji teriminin aynı çağlarda doğmuş olmasıdır. Bugün, aşağı yukarı, insanla ilgili, tabiatla ilgili herşeyde sık sık bahsi geçen ekoloji terimi 1869 da Haeckel tarafından ortaya atılmıştır. Bu terim üzerinde durmak belki faydalı olacaktır. Ekoloji, Yunancada ev anlamına gelen (Oikos) ve Logy kelimelelerinin birleşmesinden doğmuştur. Bu tarife göre, ekoloji, bir organizmanın, diğer bir organizma ile ilişkisi veya bir organizmanın çevresiyle ilişkisidir. Giderek gelişen ve dallanan bu terim ile ekosistem görüşü, bir yerde aynı anlama gelir olmuştur. Yeryüzündeki canlıların biri de insan olduğuna göre, çevresinde oluşan tabii olaylardan etkilenmesi herhalde beklenen bir şey olmak gerekir. O zaman, insan çevresi nedir? Bunu biraz açıklığa kavuşturmak lâzım. İnsan çevresi, insanın içinde yaşadığı ortamı teşkil eden bütün sosyal, biyolojik, fiziki ve kimyevi faktörlerin bir birleşimi

* 17.12.1974 tarihinde İ. Ü. Orman Fakültesinde, Park - Bahçe ve Peyzaj Kürsüsü tarafından düzenlenen Konferans Programı çerçevesinde sunulmuştur.

şeklinde tanımlanmaktadır. İnsan tarafından bu çevreye yapılacak her türlü müdahale insanı etkiler. İşte, çevrenin niteliklerini etkileyen müdahaleden doğan değişimleri de çevre bilimleri kendisine konu yaparlar. Çevre bilimleri açısından üç türlü çevre olduğu ifade edilir. Bunlardan birincisi, insan yapısının, insan vücudunun iç çevresi, ikincisi teneffüs edilen hava, içilen su ve yenilen yiyecek gibi yakın çevre ve sonuncu olan üçüncüsü de, bir bütün olarak yeryüzüdür. Bunlardan birincisi olan insanın iç çevresi bizim şu anda konumuz dışında kalmaktadır. Bu konuşmada özellikle biraz evvel ifade ettiğim birinci hususa, yani insan yapısının iç çevresine dokunmaktan çok insanın hemen civarındaki yakın çevresi ve bütün olarak dünya çevresi üzerindeki etkilerine değinmek istiyorum.

İnsanın, çevresel açıdan bu konuda üç ana etkisi olduğu söylenmektedir. Bunları biz, insanın bir taraftan şehirleşme, bir taraftan endüstrileşme ve diğer taraftan da kimyevi maddelerin kullanılması yüzünden çevreyi bozması şeklinde ifade edebiliriz.

Bu üç ana faktör, bir taraftan hava, bir taraftan su ve bir taraftan toprak gibi büyük üç fiziki çevreyi kirletmektedir. Bu üç fiziki çevre insanın hayatı ile doğrudan doğruya ilişkili bulunmaktadır. Bunların neler olduğu üzerinde tek tek durmak istemiyorum. Fakat, hava kirlenmesinin ne olduğu artık bugün herhangi bir şekilde tarif edilmeye ihtiyaç göstermeyen bir husustur. Bu tek örnekle sizlere hava kirlenmesinin önemini belirtmek isterim. Yeryüzünün en çok hava kirlenmesine muhatap olan şehirlerinden biri Ankara'dır. Biliyorsunuz, Ankara'da fosil yakıtlardan linyit ve maden kömürlerinin yakılması sonucu bunların gazları ve dumanları şehir üzerinde birikmekte ve bir hava akımına maruz kalmadığı için, olduğu gibi şehire çökerek zaman zaman şehirde yaşamayı güçleştirmektedir. Korkarım ki Ankara, yeryüzü tarihine Türklerin hava kirlenmesi yönünden boşalttıkları şehir diye geçecektir. Çünkü biz, hava, su ve toprak kirlenmesinde, bu kaynakların tahrip edilmesinde, çoğu kez yüz aklı ile anacağımız hatırlara sahip değiliz. Ama, Herhalde Ankara'yı da kaybedersek çok daha kötü bir duruma düşeceğiz.

Su kirlenmesi üç dört bölümde mütalâa ediliyor. Bir defa, suda oksijen azalması meydana gelmekte, mikroşimik organizmalar, fabrikalardan çıkan sıcak sular, sıcak artıklar ve bir de, hepimizin bildiği lâğım-lar veya pis sular suları kirletmektedir.

Toprağın kirlenmesi veya bozulması, biyolojik veyahut da fiziki bir hadise olan erozyonun yanında, bazı kimyevi olaylarla da yani, kimyevi

maddeler kullanılmakla olmaktadır. Kimyevi maddeleri iki ana bölümde mütalâa etmek kâbilidir. Birisi, toprağa gübre vermek, birisi de toprak üstünde mevcut bitkileri zararlı böceklerden, zararlı unsurlardan kurtarmak maksadile ilâçlamaktır. Dünya literatüründe en önemli tehlike, işte bu kimyevi maddelerin kullanılması meselesidir.

5 - 12 Haziran 1972 tarihleri arasında Stokholm'de 100 millete mensup 1400 den fazla delegenin katılması ile Çevre Korunması konusunda ilk Birleşmiş Milletler Konferansı yapıldı. Bu konferansda, 2000 yılında 7 milyara varması beklenen dünya nüfusunun ihtiyaçlarının karşılanması ve bütün insanların ekonomik ve sosyal kalkınmalarının güven altına alınması bakımından insan çevresinin korunması sorunlarının yaygın bir endişe haline geldiği de belirtildi. Çevre kirlenmesinin ihtar niteliğini taşıyan artışı karşısında delegeler bir çevre Magna Carta'sı uygun görmüşlerdir. Bu Magna Carta'ya göre, beşeri yaratıkların, insan haysiyetine yaraşır bir hayatı garanti altına alacak uygun yaşama şartlarına sahip olmaları temel haklarından biri sayılmak gerekmektedir. Ortaya konan bir başka husus da, dünyadaki tabii kaynakların dikkatli bir plânlama ile, sadece bugünkü neslin değil, gelecek neslin de faydalanması için korunmasıdır.

Hatta bu konferansla o kadar ileri gidilmiştir ki, bir suni peyk vasıtası ile dünya gözcülüğü yapılması fikri de ileriye atılmıştır. Yani, uzaya atılacak bir peyk, çevre kirlenmesini kontrol edecektir ve bunların yapacağı tesbitler elektronik beyinler vasıtasile değerlendirilecek ve bu değerlendirme neticesinde gerekli tedbirler alınacaktır. İnsanın daha iyi yaşama ortamına kavuşması kadar, bu konferansta da belirtildiği gibi, layık olduğu bir başka hak düşünülemez. Şayet insan, daha iyi bir yaşama ortamına sahip olmak için çalışmıyor ise, çalışmanın anlamı nedir? Ortam sınırlı olduğuna, tahrip edildikçe insanın daha iyi yaşama olanaklarına kavuşmasına imkân bulunmadığına göre, tabiatı tahrip etmenin anlamı nedir ?

Elbette ki, atalarımızın yaşadığı fevkalâde tabiat güzellikleri ile dolu çevreyi tekrar yaratmak, o günlere dönmek mümkün değildir.

Ancak mevcudu kullanırken, gittikçe tükenen ve tükendikçe de bizi tüketecek olan bir varlıkla karşı karşıya olduğumuzu hatırdan uzak tutmamak gerekir.

Doğal kaynaklarımızın genel görünüşü, bunların bir yağma karşısında bulunduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Bilinçsiz, bilgisiz ve son de-

rece harisçe. Artık şunu anlamak gerekir ki, küçülen dünyamızda doğal kaynaklar üzerinde o derece titizlikle durulmakta ve durulacaktır ki, bir kaynağa sahip olmak, o kaynağın istendiği gibi kullanılmasına imkân vermeyecektir.

Bütün dünyada doğal dengeyi bozacak ve tehdit edecek hertürlü tehlikenin karşısında olmaya çalışılmaktadır. Her millet ve memleket gibi, Türklerin ve Türkiye'nin de sahip olduğu doğal kaynakları en dikkatli şekilde kullanmaya yönelmesi, milli bir görev olmaktan çıkmakta, milletlerarası bir nitelik taşımaktadır. Bu yüzden, bu konudaki ihmal ve hatalar sadece Türkiye'nin gelecek kuşaklarının değil, dünya toplumunun gelecek kuşaklarının da laneti ile karşılanacaktır.

Sözlerime son verirken, Gothe'den aldığım ve çok sevdiğim bir ifadeyi sizlere nakletmek isterim: «Tabiat ilerleme ve gelişmede duraklama nedir bilmez. Her türlü yanlışlıklardan rahatsız olur, onları lânetler. Tabiatte değersiz hiçbir şey yoktur, o her zaman en iyi durumdadır. Eksiklik ve yanlışlıklar insanlara ait olan şeylerdir. Tabiat ehliyetsizliğe karşı koyar, fakat sınırlarını ehliyetli, sadık ve temiz olanlara açıklar.»

FAYDALANILAN ESERLER

- 1 — Caldwell, L. K. : «Environment» Natural History Press, 1970. N.Y.
- 2 — İnal, S. : «Tabiatı Koruma Karşısında Biz ve Ormancılığımız» O. G. Md. yayınlarından, Özel sayı 84, İstanbul, 1949.
- 3 — İrmak, A. : «Orman Ekolojisi» İ. Ü. Orman Fakültesi Yayını 1650 - 149, İstanbul, 1970.